

Walking up the Mountain Track Eric Schoones over Zen en de kunst van het Verlicht Musiceren

—
tekst: Wenneke Savenije
—

‘Going up a mountain track, I fell to thinking. Approach everything rationally, and you become harsh. Pole along in the stream of emotions, and you will be swept away by the current. Give free rein to your desires, and you become uncomfortably confined...’

The Three-Cornered World

van Natsume Soseki,

het favoriete boek van Glenn Gould

De weg

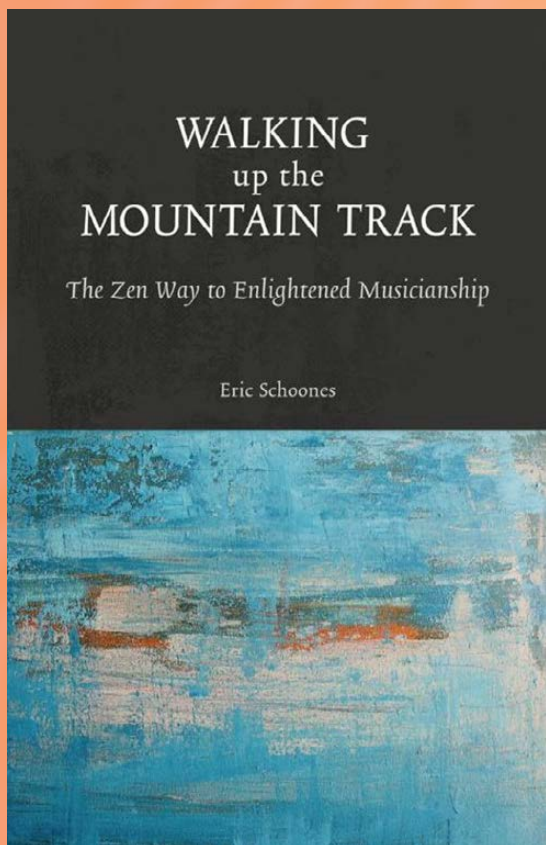
Al 23 jaar liep pianist, musicoloog en muziekjournalist Eric Schoones rond met het idee om een boek te schrijven over Zen en Klassieke muziek. Het was hem opgevallen dat de grootste musici vaak uitspraken doen die een opmerkelijke overeenkomst vertonen met de principes van het Zenboeddhisme. De internationale bestseller *Zen and the Art of Archery* (1948) van de Duitse filosoof Eugen Herrigel, was voor veel musici – waaronder Lipatti, Michelangeli, Arrau, Ciccolini, Celibidache en Menuhin – een bron van inspiratie. Want er is niet zoveel verschil tussen het bereiken van de ultieme perfectie bij het boogschieten of het streven naar volmaakt meesterschap bij het musiceren. Hoe bereik je in de muziek het moment dat niet jij maar ‘Het’ speelt, doordat je jezelf als musicus vergeet en volledig samenvalt met de muziek. Hoe bereik je dat alles met alles samenvalt in het ‘Nu’, zodat de muziek daadwerkelijk tot leven komt in zijn alomvattende

betekenis? In hoeverre zijn de wijsheid, de betekenis en de leerprincipes van Zen toepasbaar op klassieke muziek?

Schoones zag en ervoer als pianist aan den lijve voldoende overeenkomsten tussen beide werelden om een prachtig boek over deze ongrijpbare materie te schrijven, dat hij ook ‘Levenslessen in Muziek’ had kunnen noemen. Want zoals Zen toepasbaar is op alle facetten van het leven en zenmeesters de weg kunnen wijzen aan iedereen die er voor openstaat, zo ook hebben legendarische musici uit het verleden en heden wijsheid vergaard waarvan ieder mens veel kan leren, ongeacht of die musici zich nu wel of niet daadwerkelijk met Zen bezig hebben gehouden. De mooiste uitspraken over muziek van Lipatti, Gould, Horowitz, Heifetz en Rubinstein, om maar enkele grote namen te noemen, hebben vaak van nature al een hoog ‘Zengehalte’. Er worden dingen in verwoord die eigenlijk niet te verwoorden zijn.

Jarenlang verzamelde Schoones betekenisvolle uitspraken

over klassieke muziek en de kunst van het interpreteren. Toen hij als musicoloog afstudeerde, wilde hij aanvankelijk zelfs op deze gestaag groeiende verzameling uitspraken promoveren, maar zijn begeleider zag er met vooruitziende blik meer een boek in, dan een wetenschappelijke verhandeling. Terecht, want het 'mystieke' gehalte van muziek en de 'objectiviteit' van wetenschap verdragen elkaar slecht. Bij muziek draait uiteindelijk alles om het sublieme, om magie en catharsis. En in die hemelse regionen heersen 'wetten' en 'wetmatigheden', die zich onttrekken aan de aardse beperking van woorden, formules en 'objectieve' feiten. Wie met die hogere wereld in contact wil komen of er zelfs in op wil gaan, al is het maar voor de duur van een Beethoven-sonate, doet er goed aan zich te scholen in zaken als nederigheid, toewijding, ambachtelijkheid en ego-loosheid, waarbij het focussen op 'de weg' belangrijker is dan het bereiken van 'het doel'. In dit opzicht zijn zenmeesters en grote musici het vaak roerend met elkaar eens.

Kopje thee

Om onder woorden te kunnen brengen wat verder reikt dan woorden en eigenlijk niet in woorden te vangen valt, koos Schoones uiteindelijk voor een geromantiseerde benadering. In *Benjamin's Journey*, het eerste deel van *Walking up the Mountain Track* introduceert hij de pianostudent Benjamin, een min of meer 'autobiografische' zoeker die worstelt met

zichzelf, zijn gebrekkige spel en het dodelijke voorbeeld van zijn hoogbegaafde oudere broer Nathan, die alles kan wat hij niet kan: perfect pianospelen. Hij reist af naar Japan en probeert in vele gesprekken met zenmeester Sato te achterhalen wat 'artistieke waarheid' inhoudt. Dat levert inspirerende dialogen vol wijsheid op, waarbij de meeste uitspraken van Sato door Schoones, die overigens zelf nooit bij een zenmeester in de leer is gegaan, werden geparafraseerd uit de Zenliteratuur. De vragen van Benjamin worden gekleurd met saillante uitspraken van grote musici, waarvan de bronnen in noten onderaan de bladzijden keurig worden vermeld.

Helemaal geloofwaardig zijn de ontmoetingen tussen de door vragen en twijfels gekwelde Benjamin en Sato niet, omdat een echte zenmeester nooit zoveel woorden zou gebruiken om de student iets te leren. Die zou eerder zeggen 'Ga het plein schoonvegen', of handelen zoals de zenmeester uit de bekende koan 'Een kopje thee', waarvan het verhaal luidt: 'Nan-in, een Japanse meester gedurende het Meiji tijdperk (1868-1912) kreeg bezoek van een universiteitsprofessor om hem over Zen te horen praten. Nan-in serveerde de thee. Hij goot het kopje van de bezoeker vol en bleef gieten. De professor bezag de overstroming tot hij zichzelf niet meer kon inhouden. 'Het kopje is overvol, er kan niets meer bij!' 'Zoals dit kopje,' zegde Nan-in, 'ben jij vervuld van je eigen opinies en speculaties. Hoe kan ik u iets over Zen bijbrengen als je niet eerst je eigen kopje leeg maakt?' Maar Schoones doet in de hieldanigheid van Benjamin zijn uiterste best om zich open en ontvankelijk op te stellen, en Sato heeft genoeg empathie in huis om de student met eindeloos geduld te woord te staan.

Compendium

Learning from the Masters, deel 2 van het boek, is een waardevol compendium van mooie uitspraken van talloze belangwekkende musici over zaken als techniek, het studeerproces, notatie, interpretatie, expressie en muzikale vrijheid. Daarbij komen ook enkele historische klaviermethodes van o.a. Diruta, Rameau en Couperin aan bod. Van Paderewski en Busoni tot aan Rachmaninoff en Schnabel, van Toscanini tot aan Elisabeth Schwarzkopf, allemaal hebben ze boeiende uitspraken gedaan en die zijn door Schoones nauwgezet en gewetensvol verzameld. Alleen al om die reden is *Walking up the Mountain Track* een ware schatkist voor elke muziekliefhebber, en een must voor iedere musicus en muziekstudent.

In deel 3, *In conversation*, interviewt Schoones nog levende topmusici, waaronder Christa Ludwig, Alfred Brendel, Daniele Gatti, Alexander Gavrylyuk, Janine Jansen en Hélène Grimaud. Ook dat levert weer talloze boeiende gezichtspunten op voor iedereen die geïnteresseerd is in klassieke muziek en mogelijke verbanden met Oosterse filosofie en Zen.

Als een rode draad verbindt een brief uit 1935 van Dinu Lipatti, de grote pianoheld van Schoones en zijn pianoleraar Jacques de Tiège, alles met alles in *Walking up the Mountain Track*. Wat is er volgens Schoones zo bijzonder aan deze korte brief?

Eric Schoones: ‘Zoals Lipatti zelf al aangeeft in dat halve A4tje, zou hij eigenlijk wel 30 pagina’s nodig hebben om heel gebrekkig de weg te kunnen schetsen die musici in etappes naar de waarheid kan leiden. Het komt erop neer dat een musicus eerst mentaal de emotionele lading van een werk volledig tot zich door moet laten dringen, voordat hij ‘technisch’ aan een stuk gaat werken. Vanuit de ultieme schoonheid van die denkbeeldige vertolking, dient het werk vervolgens ontleedt te worden in duizend kleine stukjes, om elke technische barrière te elimineren. Dat proces vindt niet plaats tijdens een doorloop van het werk in zijn geheel, maar juist door elk detail afzonderlijk te beschouwen met een koele blik en zonder toegevoegde sentimenten. Tot slot volgt dan de fase waarin het stuk, dat de musicus inmiddels technisch volkomen meester is, langs de hoofdlijnen moet worden opgebouwd en in zijn geheel moet worden doorgespeeld. Nog nog altijd op een ‘koelbloedige’ en ‘onbetrokken’ manier, gericht op het zuiver muzikale materiaal. Pas bij de uiteindelijke vertolking komt het moment waarop de versmelting plaatsvindt van die afstandelijke, ambachtelijke figuur met de kunstenaar in de musicus, die met alle emotie, leven en warmte die het stuk aanvankelijk in gedachten bij hem opriep, het werk in het ‘Nu’ zo spontaan en waarachtig mogelijk tot leven brengt.’

Puurheid

Een film over Chopin triggerde bij Schoones het verlangen om piano te gaan studeren. Omdat hij al 15 jaar was, koesterde hij weinig illusies over een toekomst als beroemd pianist, maar in zijn verlangen om piano te leren spelen was hij uiterst vastberaden. ‘Mijn eerste pianoleraren hadden het vooral over muziek en blauwe wolken, maar nooit over toetsen en vingers. Dat brak me letterlijk op. Toen ik toelatingsexamen deed voor het conservatorium, speelde ik de *Barcarolle* van Chopin en een paar etudes. Halverwege had ik het gevoel dat mijn armen doormidden zouden breken en mijn duimen zaten volledig op slot. Mijn geluk was dat ik bij Jacques de Tiège kwam, die ook de leraar was van Enrico Pace en Leif Ove Andsnes, want bij iedere andere pianopedagoog was ik waarschijnlijk compleet vastgelopen.

Hijzelf had bij Alexis Weissenberg onder de vleugel gelegen terwijl die studeerde. Zo had hij een geniaal systeem ontwikkeld, dat erop neerkwam dat we samen gingen studeren op klank, heel subtiel en zonder iets te forceren. De Tiège had het vaak over Zen en daarmee was hij een grote inspiratiebron voor me. Als ik de *Sonatine* van Ravel een keer goed had gespeeld, zei hij ‘Nou heeft HET gespeeld’. Dan was ik helemaal trots en voerde de week daarna niets meer uit. Waarop de keiharde confrontatie volgde, want op de volgende les bleek ‘HET’ verdwenen. Zo leerde ik dat blijven hangen op een behaald resultaat in de muziek geen optie is. Het kan en moet altijd beter. Het gaat om de weg en niet om het doel, zoals ook de zenmeesters aangeven.’

Terwijl hij op het conservatorium zat, studeerde Schoones ook musicologie om muzikaal het onderste uit de kan te halen. Daar werd hem echter duidelijk hoe betrekkelijk ‘objectieve’ waarheden zijn als het muziekmaken betreft, bij uitstek immers een subjectieve aangelegenheid. ‘Dat wetenschappelijke begon me gaandeweg steeds meer tegen te staan, om de eenvoudige reden dat voor mij niet alles in de muziek verifieerbaar hoeft te zijn. Als Rachmaninoff zegt dat je elke dag langzame tertsen moet studeren, dan IS dat zo voor mij, om de simpele reden dat ik hem als musicus adoreer. Als Jascha Heifetz zegt dat je iets ZO moet aanpakken, dan is dat voor mij de waarheid, omdat niemand ooit zo’n schitterende viooltoon heeft gehad als hij. Zijn unieke, persoonlijke geluid herken je al na drie noten.’

Als gevolg van zijn wetenschappelijke opleiding bleef Schoones echter jarenlang twifelen over de juiste benadering van het boek dat hij als sinds 1993 wilde schrijven: ‘Alles heeft met alles te maken, ook als het Zen en muziek betreft, dus ik wist nooit waar ik moest beginnen. Ik heb zelfs nog eens een schatkist met uitspraken overwogen, zoals die doosjes met engelenkaarten. Maar uiteindelijk bracht de brief van Lipatti me in beweging. Wat hij daarin verwoordt is eigenlijk de strekking van mijn hele boek. Muziek brengt je in contact met iets hogers, dat je niet kunt vastpakken of omschrijven. Er is openheid, bescheidenheid en doorzettingsvermogen nodig om dat hogere te bereiken. Goethe heeft eens gezegd dat een boer die op zijn land staat en naar de zon of de maan kijkt, misschien wel meer van de wereld snapt dan de grootste filosoof. Net als zo’n boer hebben grote musici uit het verleden soms een ‘authenticiteit’ en puurheid weten te bereiken, waarvan alle musici en muziekstudenten nog veel kunnen leren. Hun wijsheid probeer ik over te dragen met mijn boek.’

Menuhin zei het al: ‘Om grote muziek te kunnen spelen, moet je je ogen gericht houden op een verre ster.’ Daar is Schoones het roerend mee eens: ‘Als iets grandioos wordt gespeeld, heb ik uiteindelijk toch het meeste bewondering voor de componist. Want die heeft immers die geweldige uitvoering mogelijk gemaakt! De ideale musicus stelt zichzelf in dienst van de partituur. Dat vergt zelfonderzoek en het willen streven naar volmaaktheid. Maar ook ontvankelijkheid, nederigheid en toewijding zijn essentieel om de schoonheid in de muziek te kunnen ontdekken. De weg naar muzikaal succes is geplaveid met intelligentie, gevoeligheid, ambachtelijkheid, integriteit en volharding. Wie al bij zijn geboorte een van God gegeven talent meekreeg, heeft geluk. Want zoals Horowitz het al zen-achtig formuleerde: ‘Wat je kunt leren is makkelijk, maar wat je niet kunt leren is heel moeilijk.’ Uiteindelijk draait alles om het opgaan in hogere sferen op de vleugels van de klank. Om het gevoel op het podium dat alles vanzelf gaat, dat je spontaan gaat vliegen. Als dat gebeurt en ‘HET’ het overneemt van de musicus, herkent het publiek dat meteen, omdat er magie ontstaat. Dat is Zen.’

INFO

<https://zen-musicianship.com/>